

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

2026-YIL
IYUN/6-SON, II-QISM

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 2026-yil, iyun.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Faxridinov Zafarjon Faxridin o'g'li, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi HIJQKD boshqarma boshlig'i
Utayev Uktam Choriyevich, Anijon viloyati prokurorining o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi IJQK Departamentining Namangan viloyati boshqarmasi boshlig'i
Buzrukhonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdukarimova Dinara Rustamxonovna, bank-moliya akademiyasi professori, DSc., professor.
Ikramov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongirاتبay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Fakhridinov Zafarjon Fakhridin ogli, Head of the DCEC under the Prosecutor General's Office of the Rep. of Uzb.
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Prosecutor of Anijan Region
Ochilov Farkhod, Head of the Namangan Regional Department of the Department of Internal Affairs of Rep. of Uzb.
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyea Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.
Abdukirimova Dinara Rustamkhanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Iqtisodiy
jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va
taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi
336/3-sonli qarori bilan
ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

METAVERS TURIZMI: VIRTUAL DUNYODAGI SAYOHATNING IQTISODIY, HUQUQIY VA IJTIMOIIY NATIJALARI	12
Urazov Jamshidjon Sa'dullayevich	
Eshimova Sevinch Baxtiyor qizi	
RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA SUN'YI INTELLEKT VA PLATFORMA EKOTIZIMLARINING KORXONA INNOVATSIYALARIDAGI O'RNI	16
Izzatullayeva Madinabonu Yolqin qizi	
METHODOLOGY FOR ASSESSING THE ECONOMIC DAMAGE OF ECOLOGICAL HAZARDS IN URBAN AREAS: CONCEPTUAL SHORTCOMINGS OF NON-MARKET VALUATION METHODS AND THE INTEGRAL DAMAGE FUNCTION APPROACH	20
Abbos Saydullaev	
Iqboloy Choriyorova	
O'ZBEKISTONDA EKOLOGIK BARQARORLIKNI TA'MINLASHDA RAQAMLI IQTISODIYOT IMKONIYATLARI	31
Ibragimova Rayxon Tojibayevna	
OZIQ-OVQAT SANOATIDA "ZAYLANMA IQTISODIYOT (CIRCULAR ECONOMY)" MODELINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI	36
Elnoraxon Muminova Abdulkarimovna	
Sarvinov Mamatojiyeva Dilshodjon qizi	
TRANSPORT KORIDORLARINI BOSHQARISHDA LOGISTIKA MENEJMENTINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI	42
Umarova Dilfuza Raxmatulla qizi	
ОЦЕНКА ТЕКУЩЕГО СОСТОЯНИЯ И ПЕРСПЕКТИВ ЦИФРОВИЗАЦИИ МИСЕ-СЕКТОРА В УЗБЕКИСТАНЕ	47
Narzulloeva Fariza Akmalевна	
ECONOMETRIC MODELING OF THE DYNAMICS OF RETAIL TRADE TURNOVER UNDER THE INFLUENCE OF REAL HOUSEHOLD INCOME USING A LOGARITHMIC FUNCTION	53
Gaybullayev Sarvar Uktam ugli	
MILLIY IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY INVESTITSİYALARNI JALB ETISHNING MAZMUN-MOHİYATI VA NAZARIY ASOSLARI	59
Mizamova Umida Jamoliddin qizi	
SPORT TAKOMILLASHUVI BOSQICHIDAGI FUTBOLCHILARNING MUSOBAQA FAOLIYATIDA INNOVATSION VOSITALARNING O'RNI	64
Mamatraimov Anvar Chorshanbiyovich	
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA CHET TILINI VIZUAL MATERIALLAR VOSITASIDA O'RGATISHNI TAKOMILLASHTIRISH	72
Olimova Shahlo Bahodir qizi	
Inomova Mahliyo Yusuf qizi	
INCREASING THE ATTRACTIVENESS OF DIVIDEND POLICY IN UZBEKISTAN COMPANIES	76
Akmal Komiljonovich Shermukhamedov	
XUSUSIYLASHTIRISH JARAYONLARINING IQTISODIY SAMARADORLIKKA TA'SIRI	81
Musurmonqulov Muhammad Ural o'g'li	
TEMIR YO'L ISHLAB CHIQRISH KORXONALARINI RIVOJLANTIRISHNING TASHKILIY MEKANIZMI	86
Baymatov Atxam Axmadaliyevich	

MENEJMENT NAZARIYASINING SHAKLLANISHI VA BOSHQARUV SAMARADORLIGINI TA'MINLASHDAGI ROLI.....	92
<i>Saidova Xilolaxon Rashidjon qizi</i>	

MENEJMENT NAZARIYASINING SHAKLLANISHI VA BOSHQARUV SAMARADORLIGINI TA'MINLASHDAGI ROLI

Saidova Xilolaxon Rashidjon qizi
Qo'qon davlat universiteti
Pedagogika kafedrası o'qituvchi, p.f.f.d (PhD)
ORCID: 0009-0007-9427-6997

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshqaruv va menejment tushunchalarining nazariy asoslari, ularning vujudga kelishi va rivojlanish bosqichlari tahlil qilingan. Shuningdek, boshqaruvning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati, jamiyat va tashkilotlar faoliyatidagi o'rni, boshqaruv subyekti hamda obyektining o'zaro munosabatlari yoritilgan. Menejmentning asosiy funksiyalari, tamoyillari va zamonaviy boshqaruv tizimidagi ahamiyati ilmiy manbalar asosida ochib berilgan. Tadqiqot natijalarida boshqaruvning tashkilot samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish hamda barqaror rivojlanishni ta'minlashdagi o'rni asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: boshqaruv, menejment, boshqaruv nazariyasi, boshqaruv subyekti, boshqaruv obyekt, boshqaruv funksiyalari, rejalashtirish, tashkil etish, motivatsiya, nazorat, boshqaruv samaradorligi, ijtimoiy boshqaruv.

Abstract. This article examines the theoretical foundations of management and administration, as well as the stages of their emergence and development. The socio-economic essence of management, its role in the activities of society and organizations, and the interaction between management subjects and objects are analyzed. The main functions, principles, and significance of management in modern governance systems are revealed based on scientific sources. The study substantiates the role of management in improving organizational efficiency, ensuring rational use of resources, and achieving sustainable development.

Keywords: management, administration, management theory, management subject, management object, management functions, planning, organization, motivation, control, management efficiency, social management.

Аннотация. В статье рассмотрены теоретические основы управления и менеджмента, этапы их возникновения и развития. Освещены социально-экономическая сущность управления, его роль в деятельности общества и организаций, а также взаимоотношения субъекта и объекта управления. На основе научных источников раскрыты основные функции, принципы и значение менеджмента в современной системе управления. Обоснована роль управления в повышении эффективности деятельности организаций, рациональном использовании ресурсов и обеспечении устойчивого развития.

Ключевые слова: управление, менеджмент, теория управления, субъект управления, объект управления, функции управления, планирование, организация, мотивация, контроль, эффективность управления, социальное управление.

KIRISH

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida boshqaruv tizimlarini takomillashtirish masalasi davlat, jamiyat va tashkilotlar faoliyatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Har qanday ijtimoiy-iqtisodiy tizimning samarali faoliyati boshqaruv jarayonlarining to'g'ri tashkil etilishiga bevosita bog'liqdir. Shu jihatdan boshqaruv va menejmentning nazariy asoslarini, tarixiy taraqqiyot bosqichlarini hamda zamonaviy talqinlarini o'rganish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, zamonaviy tashkilotlarning raqobatbardoshligi, innovatsion rivojlanishi va strategik barqarorligi samarali boshqaruv tizimlarini shakllantirish bilan chambarchas bog'liqdir. Ayniqsa, inson kapitali, raqamli texnologiyalar va bilimlar iqtisodiyoti sharoitida menejmentning ilmiy asoslarini chuqur tadqiq etish zarurati ortib bormoqda.

Menejment ko'plab fanlarda, shu jumladan, tabiatshunoslikda ham o'rganish predmeti ekanligi va ularning tuzilishini saqlashni ta'minlaydigan, muayyan faoliyat turini qo'llab-quvvatlaydigan biologik, ijtimoiy, texnik tizimlarning vazifasi ekanligi ilmiy adabiyotlarda keng e'tirof etiladi. Boshqaruv eng umumiy ko'rinishida maqsadga muvofiq, rejalashtirilgan, muvofiqlashtirilgan va ataylab tashkil qilingan jarayon sifatida talqin etiladi, bu resurslar, kuchlar va vaqtni minimal sarf qilish bilan maksimal natijaga erishishga yordam beradi.

Boshqaruv jonsiz tabiatda, ya'ni texnik tizimlarda, organizmlarda, ya'ni biologik tizimlarda va jamiyatda, ya'ni ijtimoiy tizimlarda mavjud. Ijtimoiy tizimlarda menejment odamlarni boshqarish bilan bog'liq bo'lib, guruhlariga birlashgan odamlar faoliyatiga, ularning turli xil manfaatlari bilan boshqa jamoalarga ta'sirini qamrab oladi. Bu boshqarish uchun murakkab boshqaruv yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. U sotsiologiya, ijtimoiy psixologiya, psixologiya kabi ijtimoiy fanlarni o'rganish obyekti hisoblanadi.

Ijtimoiy faoliyatning maxsus turi sifatida menejmentning paydo bo'lishi birinchi navbatda ishlab chiqaruvchilar va jamoalar mehnatini ixtisoslashtirgan mehnat taqsimotining paydo bo'lishi va rivojlanishi bilan bog'liq.

Menejment XIX asr oxiri va XX asr boshlarida inson bilimlarining mustaqil sohasi sifatida paydo bo'ldi. Menejment sohasida to'plangan tajribani umumlashtirishga va ilmiy menejment asoslarini shakllantirishga harakat qilgan olimlar va amaliyotchilarning dastlabki ishlari shu davrga tegishlidir. Ilmiy menejment asoslarini shakllantirishga harakat qilgan olimlardan biri F. Teylor ilmiy boshqaruv maktabining asoschisi hisoblanadi.

Inglizcha menejment, ya'ni boshqaruv so'zi mamlakat aholisining aksariyati band bo'lgan mashg'ulot bilan chambarchas bog'liq holda paydo bo'lgan. Boshqarish fe'li — “boshqarish” — maqsadlarga erishish jarayonini anglatadi. Biroq ko'plab kasblar va mehnat turlari paydo bo'lishi bilan ishlab chiqarish jarayoni, turli ijrochilar, tashkilotlar va ijtimoiy guruhlar doirasida yaxlit birlashadigan faoliyatga ehtiyoj paydo bo'ldi. Boshqaruv konsepsiyasining mazmuni o'zgartirilib, o'zida boshqaruv faoliyatining turli jihatlarini aks ettirdi.

Boshqaruvning paydo bo'lishi insoniyat paydo bo'lgan davrga borib taqaladi. Shu o'rinda savol tug'ilishi aniq: boshqaruvning rivojlanish tarixi qaysi davrlarga to'g'ri keladi? Bizning davrgacha qanday ko'rinishda bo'lgan? Biz bilamizki, qadimda insonlar qabila bo'lib yashagan va o'sha davrda qabilani tashqi harbiy bosqinlardan himoyalash, o'z yerlarini mudofaa qilish, jamoaning ichki va tashqi aloqalarini olib borish, turli xil masalalar yuzasidan munozaralar olib borish zarurati tug'ilgan. Bu vazifalarni bajarish maqsadida jamoa a'zolari kelishib, o'z ichlaridan jamoaga yo'lboshchi tayinlashgan.

Shu tariqa, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar taraqqiyoti jamiyatda alohida hurmat-e'tiborga loyiq bo'lgan kishilarning ajralib chiqishiga olib keldi. Ular ishlab chiqarish jarayonida doimiy band bo'lmasdan, faqatgina ijtimoiy va xo'jalik hayoti ustidan nazorat va rahbarlikni amalga oshirganlar. Shuni alohida ta'kidlab o'tish lozimki, ilk davlatlar bundan 5 ming yil avval qadimgi Misr va Ikki daryo, ya'ni Dajla va Frot oralig'ida paydo bo'lgan. So'ng davlatchilik tizimi birin-ketin 4–3,5 ming yil avval Yunoniston, Kichik Osiyo, Eron, Kavkazorti, Hindiston, Xitoy va O'rta Osiyo hududlarida shakllandi. Boshqaruvga antik davrda ham ma'lum ulush qo'shilgan, bizning eramizdan 400 yil avval Suqrot boshqaruvning universalligi tamoyilini shakllantirgan. Eramizdan avvalgi 325-yilda Iskandar Zulqarnayn birinchi marta jangovar harakatlarni boshqarish markazi sifatida shtabni tashkil qilgan.

Qadimgi tashkilotlar ma'lum tuzilishga ega bo'lgan, unda boshqaruvchining darajalari ajratilgan. Yirik siyosiy tashkilotlar ham mavjud bo'lgan, qirollar va generallar ularning rahbarlari bo'lgan. Yana boshqaruvchilar, omborlarni saqlovchilar, mol haydovchilar, ishni nazorat qiluvchilar, hududlarning gubernatorlari va xazinachilar bo'lgan, ular ushbu tashkilotlarning faoliyatini ta'minlashga yordam berganlar [4]. Yuqorida ko'rsatilgan omillar natijasida boshqaruvning ijtimoiy-iqtisodiy negizi shakllanib borgan. Boshqaruvning hududiy funksiyalari qadimdan mavjud bo'lib, ushbu funksiyalar tuman, viloyat hududlarida joylashgan qishloq jamoalari, tuman, viloyat aholisining munosabatlarini nazorat qilish, boshqarib turish zaruratidan kelib chiqqan.

Bundan ko'rinib turibdiki, O'zbekistonda boshqaruv asoslari va tamoyillari chuqur tarixga ega. Ko'pchilik zamonaviy tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, “menejment”, ya'ni boshqaruv tushunchasining ilm-fan olamida paydo bo'lishi iqtisodiy sohada bozor prinsiplarining shakllantirilishi bilan bog'liq. Mazkur ilmiy tushuncha XIX asr oxirlarida XX asr boshlarida ilk bor tilga olinadi. Asl ma'nosiga ko'ra, “menejment” — boshqaruvchilik faoliyatini anglatadi. Menejment bu inson faoliyatining bir turi bo'lib, u ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, ya'ni maqsadga erishish uchun ishlab chiqilgan va qo'llaniladigan boshqarish prinsiplari, usullari, vositalari va shakllari tizimidan foydalangan holda ishlab chiqarishni boshqarishdir [6].

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Boshqaruv bu — ma'lum maqsadlarga erishishga olib keladigan jarayonni tashkil qilish, tashkilotning o'z oldiga qo'ygan maqsadiga erishishi uchun yo'naltirilgan jarayondir. Boshqaruv keng ma'noli tushuncha sifatida jahondagi boshqaruv va uni tashkil etishning nazariyotchilaridan biri Piter Druker aytganidek, “alohida faoliyat turi bo'lib, tashkil etilmagan betartib ommani bir maqsadga yo'naltirilgan samarali va unumli guruhga, jamiyatga aylantiradigan, ijtimoiy o'zgarishlarni rag'batlantiruvchi element hisoblanadi” [9]. Boshqaruv tushunchasiga xorijlik olimlar rejalashtirish, tashkil etish, motivatsiya va nazorat jarayonidir, deb ta'rif berganlar [8].

P. Druker esa boshqaruvga “betartib olomonni samarali va mahsuldor guruhga aylantiruvchi alohida faoliyat turidir”, deb baho bergan [10]. Mamlakatimizda menejment nazariyasi va amaliyotining rivojlanishiga hissa qo'shgan akademiklar M. Sharifxo'jayev, qishloq xo'jaligi fanlari akademiyasining a'zosi S. S. G'ulomov,

professorlar Sh. M. Zaynuddinov, Y. A. Abdullayev, K. A. Abduraxmonov, ta'lim menejmentini rivojlantirish yo'nalishida professorlar Sh. Qurbonov, J. G. Yo'ldoshev, R. Sh. Axlidinov, E. Seytxalilov, M. Kuronov, L. V. Peregudov, M. X. Saidov, U. L. Inoyatov, X. F. Rashidov va boshqa qator olimlarning mazkur sohadagi tadqiqotlari va ilmiy ishlarini o'rganish alohida ahamiyat kasb etadi. Jumladan, S. G'ulomov o'zining "Menejment asoslari" nomli kitobida boshqaruvga shunday ta'riflar beradi:

1. Boshqaruv — bu iqtisodga taalluqli, bozor munosabatlariga asoslangan alohida boshqaruv turidir.
2. Boshqaruv iqtisodiy boshqaruv usullariga asoslanib, daromad va foyda olishni ko'zda tutadi.
3. Boshqaruv bu — maqsadga muvofiq boshqaruv usuli yoki mehnatni samarali tashkil qilishga yo'naltirilgan boshqaruv.
4. Bu mahsulot sifatini va mehnat unumdorligini oshirishni o'z vazifasi deb biluvchi boshqaruvdir.
5. Boshqaruv bu — yuqori malakali boshqaruvdir. Bu tashkiliy faoliyat turi bo'lib, uning muhim bo'g'ini aniq boshqaruv sharoitlarini, yangiliklar loyihasining ishlanishi, tashkilot taraqqiyotining taktikasi va strategiyasi, shuningdek, boshqalarni har tomonlama va aniq tahlil qilishdir.
6. Boshqaruv moslashuvchan va tezkor tizim sifatida bozor konyunkturasi, raqobat muhiti hamda ijtimoiy taraqqiyot omillarini o'z vaqtida hisobga olish imkonini beradi.
7. Boshqaruv bu — shunday faoliyatki, bunda inson harakatlarini tayyorlash, tashkil qilish va to'g'ri yo'lga solish haqidagi ta'limotdir [1].

M. Qosimova tomonidan: "Boshqaruv bu — tashkilotning maqsadiga erishishidagi munosabatlar va faoliyatlarni rejalashtirish, resurslardan samarali foydalanishni tashkil etish, mehnat taqsimotini oqilona muvofiqlashtirish, xodim orasida moyillik mexanizmini adolatli qo'llash va ularning bajarilishini nazorat qilishdir. Buning uchun hodisalar, jarayonlar, munosabatlar va xizmatlar haqida ma'lumotlar turlanadi, ularga ishlovlar beriladi, tahlil qilinadi, o'rganiladi, boshqaruv yechimlari qabul qilinadi, rahbarlar rahnamolik qiladi" [3], — deb ta'rif berilgan.

M. Sharifxo'jayev va Y. Abdullayevlar: "Boshqaruv bu — boshqaruv, resurslarni, odamlarni boshqarish, samarali faoliyat olib borish va foyda olishni bilish, uni ko'paytirish jarayonidir. Shu nuqtayi nazardan, boshqaruv bu — o'ziga xos yuksak san'at va mahoratni talab qiluvchi tanlov, shu tanlov asosida qaror qabul qilish va uning bajarilishini nazorat qilishdir. Boshqaruv bu — tashkilotga egalik va rahbarlik qilish, boshqarish orqali maqsadni amalga oshirish, raqobatchilarning qanday yo'l tutishini o'rganish, yangi boshqarish tafakkurini shakllantirish, boshqarishning tashkiliy tuzilmasini bozor konyunkturasi talablari asosida tashkil etishdagi muammolar yechimini topishdir. Bu esa, o'z navbatida, tashkil etish, rejalashtirish, nazorat, tashkilot ishidagi o'zaro ta'sir etishni muvofiqlashtirish, tashkilot salohiyatidan foydalanish orqali ishlarni amalga oshirishda namoyon bo'ladi" [5], deb ta'rif berishgan.

Boshqaruv nafaqat korxona doirasida, qolaversa, butun bir jamiyat, davlatni o'z tanlagan yo'li, maqsad va intilishlariga yetaklovchi, iqtisodiyotni rivojlantirishda uni kuchli, barqaror ishlovchi mexanizmga aylantirishda muhim ta'sir etuvchi kuch hisoblanadi [3]. Boshqaruvning asosiy maqsadi — tashkilotni rivojlantirishda uyg'unlikni ta'minlash, ya'ni tashkilotning barcha tashqi va ichki elementlarining muvofiqlashtirilgan va samarali ishlashini ta'minlashdan iboratdir [7]. Boshqaruvni jamiyatning iqtisodiy negizi bilan bog'lab, shu bilan birga, uning ikki: tashkiliy-texnikaviy va ijtimoiy-iqtisodiy tomonlarini hisobga olgan holda o'rganish lozim.

Tashkiliy-texnikaviy boshqaruv yetarli darajadagi bilimli yetuk mutaxassislarni olish uchun bilim berishda mehnat taqsimoti va kooperatsiyasi bilan ajralib turadi. Ijtimoiy-iqtisodiy boshqaruv mavjud muassasa munosabatlari bilan bog'liq bo'lib, boshqarish maqsadlarini belgilaydi. Tashkiliy-texnikaviy boshqaruv mehnat unumdorligi va bilim berish samaradorligining oshishi uchun sharoit yaratishga imkon beruvchi faoliyat turidan iboratdir. Ijtimoiy-iqtisodiy boshqaruvning maqsadi ishlovchilar samarali mehnat qilishi uchun sharoit yaratish, ularni ijtimoiy himoya qilishning ishonchli umumdavlat tizimini shakllantirish, bandlikni ta'minlash va aholining kam ta'minlangan qatlamlarini qo'llab-quvvatlashdan iboratdir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotning metodologik asosini tizimli, tarixiy, qiyosiy-tahliliy hamda institutsional yondashuvlar tashkil etadi. Boshqaruv va menejmentning nazariy asoslarini o'rganishda boshqaruv jarayoni o'zaro bog'liq elementlardan iborat yaxlit tizim sifatida talqin qilinib, boshqaruv subyekti va obyekti, boshqaruv funksiyalari hamda ularning o'zaro munosabatlari tizimli yondashuv asosida tahlil qilish maqsadga muvofiqdir. Tarixiy yondashuv boshqaruvning ibtidoiy jamoa tuzumidan boshlab zamonaviy menejment nazariyasigacha bo'lgan evolyutsion rivojlanish bosqichlarini ilmiy jihatdan yoritish imkonini beradi.

Tadqiqotda qiyosiy-tahliliy usuldan foydalanish orqali F. Teylor, A. Fayol, M. Veber, P. Druker kabi xorijiy olimlarning boshqaruvga oid nazariyalari hamda M. Sharifxo'jayev, S. S. G'ulomov, M. Qosimova, Y. Abdullayev va boshqa mahalliy olimlarning ilmiy qarashlari o'zaro taqqoslandi. Natijada boshqaruvning mohiyati, maqsadi,

funksiyalari va tamoyillariga oid umumiy hamda o'ziga xos jihatlar aniqlandi. Institutsional yondashuv asosida esa boshqaruvning davlat, jamiyat va tashkilotlar faoliyatidagi o'rni, uning ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni tartibga solishdagi ahamiyati baholandi.

Shuningdek, ilmiy abstraksiyalash, mantiqiy tahlil, sintez va umumlashtirish usullaridan foydalanish orqali boshqaruv va menejment tushunchalarining mazmun-mohiyati ochib berildi, boshqaruvning tashkiliy-texnikaviy hamda ijtimoiy-iqtisodiy jihatlarini tizimlashtirildi. Tadqiqotning nazariy asosini klassik boshqaruv maktablari, ilmiy menejment nazariyasi, ma'muriy boshqaruv konsepsiyasi, insoniy munosabatlar nazariyasi hamda zamonaviy strategik boshqaruv yondashuvlari tashkil etadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Boshqaruv insoniyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida mavjud bo'lgan universal ijtimoiy hodisalardan biri hisoblanadi. Tarixiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, boshqaruv dastlab qabila va urug' jamoalarining faoliyatini muvofiqlashtirish vositasi sifatida shakllangan bo'lsa, keyinchalik davlat boshqaruvi, harbiy boshqaruv, iqtisodiy boshqaruv va korporativ boshqaruv ko'rinishlarida rivojlanib borgan.

Boshqaruvning tarixiy rivojlanish bosqichlarini tahlil qilish natijasida uning mazmuni va funksiyalarida muhim evolyutsion o'zgarishlar yuz bergani aniqlandi.

1-jadval. Boshqaruv taraqqiyotining asosiy bosqichlari va xususiyatlari

Davr	Boshqaruvning asosiy mazmuni	Asosiy vakillari
Ibtidoiy jamiyat	Jamoani muvofiqlashtirish va himoya qilish	Qabila boshliqlari
Qadimgi davlatlar	Markazlashgan davlat boshqaruvi	Misr fir'avnlari, Mesopotamiya hukmdorlari
Antik davr	Boshqaruv tamoyillarining shakllanishi	Suqrot, Aristotel
O'rta asrlar	Davlat va diniy boshqaruv tizimlari	Monarxlar, diniy rahbarlar
XIX asr oxiri	Ilmiy boshqaruv nazariyasining shakllanishi	F. Teylor
XX asr	Ma'muriy va insoniy munosabatlar maktablari	A. Fayol, M. Veber, E. Mayo
XXI asr	Strategik va raqamli boshqaruv	P. Drucker va zamonaviy olimlar

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, boshqaruvning asosiy vazifalari tarixiy taraqqiyot davomida murakkablashib borgan. Dastlab jamoani boshqarish va xavfsizlikni ta'minlash ustuvor vazifa bo'lgan bo'lsa, zamonaviy davrda innovatsiyalarni boshqarish, inson kapitalini rivojlantirish va strategik maqsadlarga erishish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Xorijiy va mahalliy olimlarning boshqaruvga oid qarashlarini qiyosiy tahlil qilish natijasida boshqaruv tushunchasiga berilgan ta'riflar turlicha bo'lsa-da, ularning barchasida rejalashtirish, tashkil etish, motivatsiya va nazorat funksiyalari asosiy tarkibiy element sifatida e'tirof etilishi aniqlandi.

2-jadval. Boshqaruvga oid ilmiy qarashlarning qiyosiy tahlili

Olimlar	Boshqaruv haqidagi qarashlar	Boshqaruvning asosiy maqsadi
F.Teylor	Boshqaruv mehnat jarayonlarini ilmiy tashkil etish va ish unumdorligini oshirish vositasi hisoblanadi.	Mehnat samaradorligini maksimal darajaga yetkazish.
A.Fayol	Boshqaruv rejalashtirish, tashkil etish, muvofiqlashtirish, rahbarlik qilish va nazorat qilish funksiyalaridan iborat yagona tizimdir.	Tashkilot faoliyatini tartibli va uzluksiz boshqarish.
M.Veber	Boshqaruv vakolatlar, qoidalar va xizmat vazifalarining aniq taqsimlanishiga asoslangan rasmiy tizimdir.	Tashkilotda intizom va boshqaruv barqarorligini ta'minlash.
P.Drucker	Boshqaruv odamlarning birgalikdagi faoliyatini samarali tashkil etish va ularni umumiy maqsad sari yo'naltirish san'atidir.	Tashkilot natijadorligini va raqobatbardoshligini oshirish.
S.S.G'ulomov	Boshqaruv bozor munosabatlari sharoitida resurslardan oqilona foydalanishga asoslangan iqtisodiy faoliyatdir.	Daromad olish va iqtisodiy samaradorlikka erishish.
M.Sharifxo'jayev	Boshqaruv resurslar va inson omilidan samarali foydalanish orqali maqsadlarga erishish jarayonidir.	To'g'ri qarorlar qabul qilish va tashkilot rivojlanishini ta'minlash.

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, turli olimlar boshqaruvga turlicha yondashgan bo'lsalar-da, ularning qarashlarida umumiy jihat sifatida maqsadga erishish, resurslardan samarali foydalanish, inson faoliyatini muvofiqlashtirish hamda tashkilot natijadorligini oshirish masalalari ustuvor ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, boshqaruv nazariyasining rivojlanishi ilmiy samaradorlik konsepsiyasidan strategik va inson omiliga yo'naltirilgan zamonaviy boshqaruv yondashuvlariga o'tganligini ko'rsatadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy boshqaruv nazariyasi klassik boshqaruv yondashuvlaridan strategik, innovatsion va raqamli boshqaruv konsepsiyalariga bosqichma-bosqich o'tib bormoqda.

Tadqiqot davomida boshqaruv tizimlarini yanada takomillashtirish zarur bo'lgan quyidagi yo'nalishlar aniqlandi:

- boshqaruv qarorlarini qabul qilishda ma'lumotlar bazasidan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish;
- an'anaviy boshqaruv usullarini zamonaviy va moslashuvchan yondashuvlar bilan uyg'unlashtirish;
- inson resurslarini rivojlantirish mexanizmlarini yanada takomillashtirish;
- raqamli boshqaruv texnologiyalarini bosqichma-bosqich keng joriy etish;
- strategik rejalashtirish va monitoring tizimlari samaradorligini oshirish.

Ushbu yo'nalishlarda boshqaruv faoliyatiga innovatsion yondashuvlar, raqamli platformalar, sun'iy intellekt elementlari hamda KPI asosidagi baholash tizimlarini keng joriy etish boshqaruv samaradorligini oshirishga, qarorlar sifatini yaxshilashga va tashkilotlarning barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, boshqaruv har qanday ijtimoiy-iqtisodiy tizimning samarali faoliyat yuritishini ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi. Boshqaruv nazariyasining rivojlanishi natijasida uning asosiy funksiyalari — rejalashtirish, tashkil etish, muvofiqlashtirish, motivatsiya va nazorat tamoyillari shakllangan. Tahlillar boshqaruv samaradorligi ko'p jihatdan rahbarlik sifati, inson resurslaridan foydalanish darajasi va boshqaruv qarorlarining ilmiy asoslanganligiga bog'liqligini ko'rsatdi.

Shu bilan birga, boshqaruv amaliyotida raqamli texnologiyalarni joriy etish ko'lamini kengaytirish, strategik rejalashtirish mexanizmlarini yanada takomillashtirish hamda ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish tizimini rivojlantirish zarurati mavjudligi aniqlandi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish maqsadida boshqaruv jarayonlariga zamonaviy raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, KPI asosida monitoring tizimlarini takomillashtirish, rahbarlarning boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirish hamda ma'lumotlarga asoslangan boshqaruv yondashuvlaridan foydalanishni kengaytirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. G'ulomov S.S. Menejment asoslari. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Sharq, 2002. – B. 107.
2. Mahkamova, Yo'ldasheva S., Xolmatova Sh., Shmigun O. Boshqaruv. – Toshkent, 2017. – B. 28.
3. Qosimova D.S. Menejment nazariyasi. Darslik. – Toshkent: Tafakkur-bo'stoni, 2011. – 336 b.
4. Yo'ldoshev N.Q., Nabokov V.I. Menejment nazariyasi. Darslik. – Toshkent: TDIU, 2013. – 433 b.
5. Sharifxo'jayev M., Abdullayev Yo. Menejment. Darslik. – Toshkent: O'qituvchi, 2001. – 704 b.
6. Андруник А.П. Менеджмент: учебное пособие [Электронный ресурс]. – Пермь, 2015. – С. 6.
7. Иванова Е.А. Теория менеджмента: учебное пособие. – Москва: Юрайт, 2014. – 287 с.
8. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. – 3-е изд. – Москва: Вильямс, 2013. – 672 с.
9. Друкер П.Ф. Менеджмент. Вызовы XXI века. – Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2020. – 451 с.
10. Drucker P.F. A New Discipline // Success. – 1987. – January–February. – P. 18.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz HAKIMOV

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Hasan MAQSUDOV

2026. № 6/2

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>